

Helena Hryszczyńska: Novalis umuzyczniony

Istnieje ponad 200 pieśniowych umuzyczeń utworów Novalisa. W dziejach muzyki największą rolę odegrały teksty „Hymnów” i „Pieśni duchowych”. Zbiór tych ostatnich, napisanych dzięki zachęce ze strony F. Schleiermachera, a wydanych pośmiertnie (1802), zyskał duże powodzenie u kompozytorów ze względu na głęboką uczuciowość, subiektywizm i pieśniowy charakter.

Novalis, właśc. Georg Friedrich Philipp von Hardenberg, *2 V 1772 Oberwiederstedt, †25 III 1801 Weissenfels, niemiecki poeta i prozaik. Potomek rodu szlacheckiego, wychowany w duchu pietystycznym, po studiach prawniczych i filozoficznych w Jenie, Lipsku i Wittenberdze (1790–94), poprzez przyjaźń z F. Schillerem, J.G. Fichtem i F. Schleglem związał się z ruchem wczesnoromantycznym i stał się jednym z jego przywódców duchowych. Prowadził życie małomiasteczkowego urzędnika; poetę i mistyka wyzwoliły w nim głębokie przeżycia osobiste. Najwybitniejszymi dziełami zaowocowały 4 ostatnie lata jego życia; znaczna część niewielkiej twórczości pozostała nieukończona lub fragmentaryczna. Złożyły się na nią m.in. 2 rozprawy filozoficzne: *Die Lehrlinge von Sais* (1798), *Die Christenheit oder Europa* (1799), kilka baśni romantycznych, 2 zbiory wierszy lirycznych, *Hymnen an die Nacht* (1797–1800), *Geistliche Lieder* (1799), nieukończona powieść o charakterze autobiograficznym *Heinrich von Ofterdingen* oraz liczne „fragmenty” i aforyzmy (opublikowane pt. *Blutenstaub* i *Glaube und Liebe*).

Za dzieło w twórczości Novalisa najbardziej znaczące uchodzą nacechowane uczuciami mistycznymi *Hymny do nocy*, powstałe jako reakcja na śmierć 15-letniej narzeczonej. Przynoszą afirmację nocy i śmierci. Metafizyka nocy, jej piękno, „świętość” i tajemniczość – przez Novalisa odkryte i uznane jako kategorie dla ruchu romantycznego szczególnie istotne – zostały podjęte przez następne pokolenie romantyków (*Nachtstücke* R. Schumanna, nokturny F. Chopina, II akt *Tristana i Izoldy* R. Wagnera). Istotny wpływ na ukształtowanie się ideologii nurtu romantycznego, szczególnie w Niemczech, miał Novalis również jako autor rozprawy *Chrześcijaństwo czyli Europa*. Dał w niej wyraz swej mistycznej wizji monarchii Chrystusowej, stanowiącej odnowioną, przedreformacyjną jedność wiary, wizji chrześcijaństwa rozumianego jako religia radości. Jego uniwersalizm romantyczny, który Novalis nazwał „idealizmem magicznym”, postulował unię świata duchowego i fizycznego. Novalis uchodzi również za inspiratora tendencji prowadzącej do uznania za ważne tego, co drobne, ułamkowe, fragmentaryczne; dał temu wyraz przede wszystkim jako autor *Pyłu kwietnego*, dzieła złożonego z kilkuset fragmentów, nazywanych przez poetę „literackimi nasionami”. Nadanie dużej wartości gatunkowi miniatury lirycznej nie pozostało bez wpływu na muzykę (cykle miniatur fortepianowych i pieśniowych). We „fragmentach” Novalisa spotkać można liczne wzmianki dotyczące muzyki (rytmu, melodii, harmonii), dające wyobrażenie o jego systemie estetyczno-filozoficznym. Poeta cenił związek muzyki ze słowem, lecz muzykę prawdziwą stanowiła dla niego muzyka instrumentalna. Przemyślenia Novalisa wyraźnie nawiązywały do starogreckiej teorii harmonii sfer. Fenomeny bytu, nastroje duszy, stosunki społeczne traktował analogicznie do stosunków istniejących między dźwiękami, które mogą być rozpatrywane jako harmonia, względnie dysharmonia.

Istnieje ponad 200 pieśniowych umuzycznień utworów Novalisa. W dziejach muzyki największą rolę odegrały teksty *Hymnów* i *Pieśni duchowych*. Zbiór tych ostatnich, napisanych dzięki zachęcie ze strony F. Schleiermachera, a wydanych pośmiertnie (1802), zyskał duże powodzenie u kompozytorów ze względu na głęboką uczuciowość, subiektywizm i pieśniowy charakter; kontemplacyjny nastrój i pietystyczny mistycyzm tych wierszy spowodowały, iż wiele z nich znalazło się w repertuarze śpiewników kościelnych, niekiedy jako teksty podłożone pod znane melodie.

Pierwszym kompozytorem, który sięgnął po teksty Novalisa, był F. Schubert; w latach 1819–20 umuzyczył 6 hymnów: pieśń maryjną *Maria (Ich sehe dich in tausend Bildern)*, *Nachthymne (Hinüber wall' ich und jede Pein)* oraz 4 hymny ze zbioru *Geistliche Lieder (Wenige wissen das Geheimnis der Liebe, Wenn ich ihn nur habe, Wenn alle untreu werden, Ich sag' es jedem, dass er lebt)*. Schubert podjął „ton” poety, nadając wierszom stosunkowo skromną oprawę melodyczno-harmoniczną; 4 pieśni wyraził poprzez formę zwrotkową, 2 pozostałe (*Hymn I* i *Hymn do nocy*) otrzymały sugerowaną przez tekst formę swobodną. Do kompozytorów, którzy zostali zainspirowani wierszami Novalisa, należą m.in.: J.F. Reichardt, C. Loewe, K.F. Rungenhagen, J. Marx, M. Reger (*Wenn in bängen, trüben Stunden* i *Ich sehe dich in tausend Bildern*), W. Courvoisier, O. Schoeck i G. Klebe. Szczególną popularność zyskał hymn *Wenn ich ihn nur habe*, 20-krotnie opracowany muzycznie.

Helena Hryszczyńska

Literatura: W. Flörcke *Novalis und die Musik, mit besonderer Berücksichtigung des Musikalischen in Novalis „Hymnen an die Nacht“*, Marburg 1927; A.J. Bus *Der Mythos der Musik in Novalis „Heinrich von Ofterdingen“*, Alkmaar 1947; F. Hiebei *Novalis – der Dichter der Blauen Blume*, Berno 1951.

Edycje: *Novalis Schriften. Die Werke Friedrich von Hardenbergs*, red. P. Kluckhohn, R. Samuel, 4 t., Stuttgart 1960.

Artykuł ukazał się w *Polskiej Bibliotece Muzycznej*. Przedruk dzięki uprzejmości Wydawcy, Polskiego Wydawnictwa Muzycznego.

Ilustracja: *Michael Leitermayer z rodziną (Michael Leitermayer im Kreise seiner Familie)*, ok. 1840, Kunsthistorisches Museum Wien